

Bernsaspis - Bernsaspis: "Mintis", 1973, -
- XV(3)

BERNSAS IR ŠEKSPYRAS

Elena KUOSAITE

Tokių skirtingų rašytojų, kaip V. Sekspyras ir R. Bernsas, sugretinimas iš pirmo žvilgsnio atrodo nepagrįstas. Vienas gyveno Renesanso epochoje, ir jo talentas labiausiai pasireiškė dramatinėje kūryboje, kitas — XVIII a. pabaigos lyrinis poetas. Ir vis dėlto nuo pat Bernso gyvenamojo meto ligi mūsų laikų jis buvo ne kartą lyginamas su didžiuoju Renesanso epochos anglių dramaturgu.

Bene pirmą kartą aptinkame Bernso vardą šalia Sekspyro 1787 m. poeto V. Kuperio (W. Cowper) laiške. Susipažinęs su ką tik išėjusiu Bernso poezijos rinkiniu, Kuperis rašė savo pažįstamam: „Man regis, kad jis (Bernsas — E. K.) — vienintelis nuo Sekspyro (tikriau sakant, nuo Prajoro) laikų šiose karalystėse gimęs žemesnio rango poetas, kuris nė už jo kius savo pagyrimus neturi būti dėkingas nei maloningoms kilmės aplinkybėms, nei sunkiam ir nemaloniui darbui“. Kuperiui, kaip ir romantikams, visų pirma imponavo įgimta Bernso ir Sekspyro talento jėga.

Romantikams abu rašytojai taip pat atrodė artimi ir tuo, kad savo kūryboje gebėjo jungti labai skirtingas intonacijas ir įvairaus pobūdžio motyvus. Dar 1809 m. V. Skotas savo recenzijoje žurnale *The Quarterly Review* apie R. H. Kromeko išleistą Bernso raštų rinkinį, pabrėždamas poeto sugėbėjimą poemoje „Tamas o'Senteris“ (*Tam o'Shanter*) sujungti juoką su siaubu, rašė: „Nė vienas poetas, išskyrus Sekspyrą, nemokėjo sukelti tokių įvairių ir prieštarų jausmų tokiomis staigiais perėjimais“. Sią ypatybę V. Skotas laikė didelio talento bruožu. Panašiai manė ir Bernso raštų leidėjas Dž. Karis: „Tai vienas iš nedaugelio poetų, — rašė jis, — tuo pat metu pasižymėjusių ir humoru, ir švelnumu, ir taurumu. Sis pagyrimas nebuvo žinomas antikiniais rašytojams, o naujaisiais laikais gali būti taikomas tik Ariostui, Sekspyrui ir, gal būt, Volterui“³.

¹ Cit. pagal J. C. Shairp, Robert Burns, New York and London, 1902, p. 47.
² W. Scott, Reliques of Burns, „Quarterly Review“, vol. I, 1809, p. 47.

³ The Works of Robert Burns with an Account of His Life, and Criticism on His Writings. By James Currie, Philadelphia, 1835, p. 89. Pirmą kartą jo išleistas Bernso raštų rinkinys pasirodė 1800 m.

Anglų romantinio kritiko V. Hezlio manymu, Bernsas nors ir neprilygsta Sekspyriui savo genialumu, tačiau įvedu artimi vienas kitam savo charakteriais: „Bernsas nepanašus į Sekspyra savo genijumi, bet jis buvo tokio pat — kilnaus, tiesaus ir nuoširdaus — charakterio. Jis, kaip ir Sekspyras, nebuvo liguistas sentimentalistas, verkšlenantis poetas, nenatūralių baldų kalėjas“⁴. Pasak Hezlio, Bernsas, nors ir neprilygo Sekspyriui vaizduotės ir išradingumo jėga, bet buvo panašus į jį savo mąstysena, ir todėl jo poezija pulsuoja sveikai ir energingai, nors vaizduoja palyginti siaurą asmeninių jausmų ir buitinių įvykių sferą⁵.

1828 m. išėjusioje Dž. G. Lokharto Bernso biografijoje, kuri remiasi ir apibendrina ankstesnius darbus apie škotų poetą, vėl cituojama V. Skoto duota Bernso poemos „Temas o'Senteris“ charakteristika ir sulyginimas su Sekspyru⁶. Tuo Lokhartas pritaria savo pirmtako nuomonei.

Tačiau T. Karlailas, parašęs Lokharto knygos recenziją, nepriskiria „Temo o'Senterio“ prie geriausių Bernso poemų ir teigia, kad daugelyje kitų jo kūrinių „galima rasti kur kas labiau „šekspyriškų“ ypatybių“⁷. Vienas iš tokių kūrinių yra kantata „Linksmieji elgetos“ (*The Jolly Beggars*), bet „labiausiai išbaigti ir su tikru įkvėpimu parašyti Bernso kūrinėliai yra, be abejonės, randami tarp jo dainių“⁸. Kritikas dar priduria, kad nuo Elžbietos laikų geresnių dainių niekas nebuvo parašęs. Taigi Karlailas yra vienas pirmųjų kritikų, paminėjusių, kad Bernsas suartėja su Sekspyru savo dainomis. Savo recenzijoje Karlailas sulygina Sekspyra ir Miltoną su galingomis upėmis, o Bernsą su gaiviu kalnu šaltiniu. Ir viena, ir kita yra pačios gamtos sukurta ir „trykšta iš pačios žemės gelmių“⁹. Tuo būdu, Karlailas taip pat pabrėžia Sekspyro ir Bernso genijaus natūralumą ir artimumą gamtai.

Kaip matome, jau pirmojoje XIX a. pusėje susidarė savotiška tradicija lyginti Bernsą su Sekspyru, ir ne be pagrindo R. Ceimbersas, leisdamas „Anglų literatūros enciklopediją“, 1859 m. oficialiai pavadina Bernsą „Škotijos Sekspyru“¹⁰. Tačiau ne visi kritikai ir rašytojai su tokiu entuziazmu statė Bernso vardą šalia Sekspyro. Žinomas Sekspyro gerbėjas Č. Lemas (Ch. Lamb) daug skeptiškiau žiūrėjo į tokį greitinimą. Viename savo laiške jis rašė: „Jūs man primenate vieną škotą, kuris tvirtino man nieko daug nematęs Sekspyro kūryboje. Aš atsakiau, jog vargtų ar drįsciau pasakyti — ne. Jis pajuto dviprasmiškumą, sumišo ir paraudo, bet greit vėl pradėjo pulti, sakydamas, kad Bernsas nė kiek ne blogesnis už Sekspyra.“

⁴ W. Hazlitt, Essayist and Critic, London and New York, 1889, p. 135.

⁵ Ten pat.

⁶ J. G. Lockhart, The Life of Robert Burns, London-New York, 1933, p. 232.

⁷ Th. Carlyle, Essays on Burns, Scott and Johnson, London, 1904, p. 233.

⁸ Op. cit., p. 235.

⁹ Op. cit., p. 281.

¹⁰ R. Chambers, Cyclopædia of English Literature, vol. II, London and Edinburgh, [1859], p. 94.

Aš pareiškiau neabejojęs, jog ne blogesnis... už škotą“¹¹. Lemas pažymi, nors ir netiesiogiai, Bernso kūrybos siauresnį, provinciališkesnį pobūdį.

Nesutinka su tais Bernso kūrybos vertintojais, kurie jį stato į vieną plotnę su Sekspyru ir Homeru, ir amerikiečių poetas V. Vitmenas. Sekspyras, kaip ir Homeras, vaizduoja pačią herojiškumo esmę, svarbiausias aistras, herojus, kurie yra „aukštesni ir kilnesni už paprastus žmones“. Tuo tarpu Bernsas „poetizuoja humorą, nerimstantį kraują, blogą nuotaiką, meilės kančias, smulkės malonumus ir primityvią kūnišką prigimtį“¹². Vitmeno manymu, Bernsas nėra toks didingas ne tik kaip Eschilas ar Sekspyras, bet ir kaip Tenisonas ar Emersonas, tačiau jis „turi savo jaukią nišą, kvėpiančią ir patrauklią, mielą ir paprastą — būstą, pastatytą netoli galingos dainos ir meno dievų šventovės, tačiau iš lauko pusės“¹³.

Visiškai suprantama, kad Vitmeniui buvo artimesni tokie rašytojai, kaip Homeras, Eschilas ar Sekspyras, nes ir jo paties kūryba pasižymi vaizdų ir idėjų monumentalumu ir herojiškumu. Jis visiškai teisus, norėdamas parodyti, kad Sekspyro ir Bernso poetinis pasaulio ir žmogaus interpretavimas daug kuo skirtingas. Bet vargu ar tai užkerta kelią atrasti ir panašumus jų kūryboje. O tuos panašumus pastebėjo ne tik romantikai, bet ir vėlesnieji kritikai.

XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios tyrinėtojai iškelia ir kitokių aspektų, kurie sieja abu rašytojus. R. L. Stivensonas savo esė apie Bernsą nurodo, kad Bernsas priklauso prie tų rašytojų, kurie eina jau kitų pramintu taku, panaudodami ir toliau išvystydami tradicijas. Jie nėra novatoriai ta prasme, kaip Bleikas, Vordsvortas, Baironas ar Selis. Bet jie išbulina tai, kas kitų jau buvo pradėta kurti¹⁴. Kritikas Dž. H. Meiras (G. H. Meir), toliau tęsdamas Stivensono mintį, nurodo, kad tokių autorių yra ir daugiau, jų tarpe ir Sekspyras¹⁵. Meiras, žinoma, susiaurina Sekspyro kūrybos reikšmę, sakydamas, kad ji rėmėsi tik tokiomis ano meto tradicijomis, kaip kraujo keršto tragedija, intrigos ir persirenginėjimų komedija, tačiau kritikas yra teisus, sakydamas, kad Sekspyras, kaip ir Bernsas, sugebėjo prabilti į savo amžininkus ta kalba, kuri jiems geriausiai buvo suprantama, kitaip sakant, sugebėjo rasti tas poetinio žodžio formas, kurios geriausiai galėjo perteikti to amžiaus vertybes: „Jo (Bernso — E. K.) tėvynainiai buvo pasirodę jį sutikti; jie galėjo jį tučiuojau pasveikinti (taip, kaip Elžbietos laikų žiūrovai galėjo pasveikinti Sekspyra), kaip kažką labai artimą, bet tuo pat metu puikesnį, negu kad jie žinojo. Jis kalbėjo kalba, kurią jie galėjo suprasti“¹⁶.

¹¹ Cit. pagal A. Dent, Burns in His Time, London and Edinburgh, 1966, p. 132.

¹² W. Whitman, Specimen Days, Democratic Vistas, and other Prose, New York, 1935, p. 356. Vitmeno straipsnis „Robertas Bernsas — poetas ir asmenybė“ buvo išspausdintas 1882 m. žurnale *The Critic*.

¹³ Op. cit., p. 357—358.

¹⁴ R. L. Stivenson, Familiar Studies of Men and Books, New York, 1913, p. 71—72.

¹⁵ Zr. A. Dent, op. cit., p. 85.

¹⁶ Op. cit., p. 86.

Kaip ankstesnieji, taip ir XIX a. pabaigos kritikai tobuliausiai ir labiausiai šekspyriškais Bernso kūriniais laiko poemą „Linksmieji elgetos“ ir „Temas o'Senteris“. Kritikas S. E. Montegiu (S. E. Montague) gretina tobulą ir gerai išbalansuotą Bernso poemą „Temas o'Senteris“ kompozicijų su „struktūriniu Sekspyro lyrikos išbaigtumu“¹⁷.

Paskutiniuosiuose darbuose apie Bernsą taip pat randame nemažą užuominų į Sekspyra. Tyrinėtojai nurodo, jog abu rašytojai artimi vienas kitam savo kūrybos žmogiškumu ir universalumu¹⁸, sugebėjimu sukurti savo, originalų, nepakartojamą ir visiems laikams išliekantį poetinį pasaulį¹⁹, humoro ir gyvenimo džiaugsmu²⁰. Taip pat pabrėžiamas ir skirtingas jų kūrybos pobūdis. Jeigu Sekspyras priklauso visai žmonijai, yra savotiškai genialumo viršūnė, tai Bernso vieta kuklesnė, jis, visų pirma, ypač gerai moko išreikšti paprastų žmonių mintis ir jausmus ir todėl tapo „didžiųjų liaudies herojumi“²¹, škotų „liaudies mitu“²². Kritikai pabrėžia Bernso kūrybos škotiską, nacionalinį charakterį.

Kaip matome, Bernso lyginimas su Sekspyru daugiausia paremtas tokiomis kryptimis, kaip gimtas genijus, kuklus išsimokslinimas, originalus egzistavusių literatūrinių formų ir siužetų panaudojimas, sugebėjimas komiškai vaizdais atskleisti esminius gyvenimo klausimus ir kt. Tačiau ligi šiol nėra plačiau tyrinėti šis tik užuominomis pažymėtas sąlytis tarp Bernso ir Sekspyro. Šio straipsnio tikslas ir yra, remiantis konkretesniu Bernso ir Sekspyro kūrinų sugretinimu, parodyti abiejų rašytojų artumą, taip pat ir esminius jų kūrybos skirtumus.

I

Bernso, kuris panašiai kaip ir Sekspyras neturėjo galimybės įsigyti sistingo išsimokslinimo, pažintis su didžiuoju Renesanso epochos anglų dramaturgu, kaip ir su kitais literatūros reikšimais, buvo nenuosekli, o iš dalies ir atsifiktinė. Savo autobiografiniame laiške, kurį poetas 1787 m. rašė daktarui Morui (Moore), jis nurodo, kad viena pirmųjų knygų, iš kurios jis susipažino su literatūra, buvo Meisono „Angliškas rinkinys“²³. Kadangi šiame rinkinyje be kitų autorių (Miltono, Tomsono, Draideno, Greiaus ir kt.) buvo ir Sekspyro kūriniai ištraukos, matyt, kad iš šio rinkinio Bernsas pirmiausia ir susipažino su jo kūryba. Tačiau tuo metu dar būda-

¹⁷ Op. cit., p. 87.

¹⁸ Th. Crawford, Burns. A Study of the Poems and Songs, Edinburgh and London, 1960, p. 43; L. M. Angus-Butterworth, Robert Burns and the Eighteenth Century Revival in Scottish Vernacular Poetry, Aberdeen, 1969, p. 178—179.

¹⁹ R. T. Fitzhugh, Robert Burns, The Man and the Poet, Boston, 1970, p. 49—50.

²⁰ H. V. D. Dyson, Augustans and Romantics, London, 1940, p. 78.

²¹ D. Daiches, Robert Burns, London, 1957, p. 5—6.

²² E. Muir, Essays on Literature and Society, Cambridge, Mass., 1965, p. 59.

²³ The Letters of Robert Burns, edited by J. De Lancey Ferguson, vol. I, Oxford, 1931, p. 106.

mas vaikas, Bernsas mažai ką tesuvokė sudėtingame dramaturgo vaizdu ir idėjų pasaulyje. Tai liudija šis jo brolio Gilberto pasakojimas apie tai, kaip jų mokytojas Merdokas (Murdoch), išvykdamas iš tos apylinkės atėjo atsisveikinti ir atsiėmė paskaityti Sekspyro tragediją „Titas Andronikas“. „Kurį laiką mes įdėmiai klausėmės, bet staiga visa draugija paplūdo ašaromis. Vienai iš šios dramos moterų (aš tik miglotai ją beprisimenu) buvo nukirstos rankos, išpiautas liežuvis ir tada įžultai buvo jai paliepta paprašyti vandens nusiplauti rankoms.“²⁴ Tuomet, apimti nevilties, mes visi vienu balsu paprašėme, kad jis daugiau nebeskaitytų. Tėvas pastebėjo, kad nėra prasmės palikti mums pjesę, jeigu ji bus palikta“²⁵. Bernsas tuomet buvo tik devynerių metų, ir jo reagavimas į Sekspyro pirmąją tragediją, kuri parašyta „kraujo keršto tragedijų“ maniera, pilna siaubo ir smurto scenų, visiškai suprantamas.

Laikui bėgant, Bernso pažintis su Sekspyru plėtėsi. Būdamas šešiolikos — septyniolikos metų jaunuolis, poetas jau buvo susipažinęs su „keletu Sekspyro pjesių“²⁶, o vėliau išstudijavo ir visą jo kūrybą. Sekspyras, matyt, tapo vienu mėgiamiausių Bernso autorių, nes savo laiškuose dažnai jį mini ir cituoja. Bernsas mėgsta remtis Sekspyro kūryba, apibūdindamas savo paties dvasinę būseną. Tą dvasinį sukrėtimą, kurį poetas išgyveno dėl to, kad jo mylimosios Džin Armor tėvas atsisakė išleisti už jo savo dukterį, poetas charakterizuoja Hamleto tėvo žodžiais: *O horrible! O horrible! Most horrible!*²⁷ Bet toliau nurodo, kad jo aistros pamažu aprimo, jis susitaikė su savo padėtimi, ir vėl cituoja kardinolo Vulzio monologą iš „Henriko VIII“ III v. 2 sc.²⁸ Matyt, kad Bernsas paprastai cituodavo iš atminties, nes tekstas, ypač šiek tiek ilgesnis, esti kiek pakeistas arba kar-
tais net parafrazuotas. Pvz., viename laiške, rašydamas apie savo kuklias manieras ir nesugebėjimą elegantiškai reikšti savo jausmų, jis parafrazuoja Otelio monologą iš I v. 3 sc.:

— *Rude am I in speech,
And little blessed in the set, polish'd phrase;
For since these arms of mine had seven years' pith,
Till now, some nine moons wasted, they have us'd
Their dearest effort in the rural field;
And therefore, little can I grace my cause
In speaking for myself* — 29

²⁴ „Titas Andronikas“, II v. 5 sc.

²⁵ J. Currie, op. cit., p. 17—18.

²⁶ The Letters..., vol. I, p. 109.

²⁷ „O, baisul! Baisul! O kaip baisul!“ („Hamletas“, I v. 5 sc.).

²⁸ The Letters..., vol. I, p. 29.

²⁹ Op., cit., p. 62.

Kartais Sekspyro personažų žodžiais Bernsas apibūdina savo santykius su kitais asmenimis, atsako į jų komplimentus³⁰.

Aišku, kad šios nuotrupos iš Bernso laiškų dar neparodo, kaip Bernsas vertino Sekspyro kūrybą, kokią įspūdį jam darė jo veikalai, tačiau gan dažnos aluzijos į jį leidžia manyti, kad škotų poetui buvo artimas anglių dramaturgas, ypač žmogaus prigimties supratimu ir žmonių santykių vaizdavimu.

Nėra pagrindo taip pat kalbėti apie Sekspyro įtaką Bernsui. Bernsas nepanaudojo Sekspyro kūrybos motyvų ir siužetų³¹, šiuo atžvilgiu artimesni jam buvo jo tiesioginiai pirmtakai — škotų poetai Remzejus (Ramsay) ir Fergusonas (Fergusson). Bernsas neparasė nė vieno dramatinio kūrinio, kuriame būtų galima rasti konkretesnių Sekspyro kūrybos atgarsių. Tačiau Bernsas domėjosi teatru ligi pat mirties (ypač nuo Edinburgo laikų (1787 m.). Jis matė daug Edinburgo teatralinės trupės pastatymų, taip pat ir iš Londono bei kitų miestų atvykstančių trupių. Be abejo, tarp tų pastatymų būdavo ir Sekspyro pjesių. Poetas buvo pažįstamas su Edinburgo ir Londono teatrų aktoriais Vudzu, Saderlendu, Fonteneliu, artimais bendravo su Edinburgo teatro direktoriumi S. Kemblu. Jis parašė keletą prologų ir pasveikinimų tų aktorių beneficiams. Vienas tokių prologų, skirtas aktoriui Vudzui, buvo deklamuojamas prieš Sekspyro komediją „Vindzoro šmaikštuolės“³².

Gyvendamas Elislende, Bernsas ir pats buvo sugalvojęs parašyti dramą. Vienas jo bičiulis, Remzejus iš Ochtertiro, pasakoja, kad vieną vakarą Bernsas, kalbėdamas su juo apie literatūrą, pasakė, jog „turįs siužetą dramai, kurią ketinąs pavadinti *Rob Macquechan's Elshon*, iš populiaraus pasakojimo apie Roberto Briuso pralaimėjimą ant Kerno kranto“³³. Be to, šiuo metu Bernsas turėjo, matyt, ir daugiau planų, susijusių su dramaturgija. 1789 m. balandžio mėnesį jis užsako pas Edinburgo knygų prekybininką P. Hilą (P. Hill) Sekspyro raštus³⁴, o po kurio laiko rašo savo pažįstamam E. Kaningemui (E. Cunningham), jog numatęs išstudijuoti visų jam žinomų dramaturgų veikalus anglių ir prancūzų kalbomis³⁵. Tačiau savo užsimojimo atsidėti dramatinei kūrybai Bernsas taip ir neįvykdė. Paskutiniai jo gyvenimo metai daugiausia buvo skirti lyrinei kūrybai — dainoms.

³⁰ Op. cit., p. 157, 215; vol. II, p. 11, 101, 217.

³¹ Galima nebent tik paminėti Bernso eilėraščių „Žiemos naktis“ (*A Winter Night*), kurio epigrafu paimta ištrauka iš Lyro monologo, kur jis kreipiasi į vargšus benamius, negaltingai plakamus vėtro (III v., 4 sc.). Šiame eilėraštyje ir Bernsas vaizduoja audrą, kaip negandų ir neteisybės žmonių gyvenime paraišę.

³² Plačiau apie Bernso ryšį su teatru ir aktoriais žr. L. M. Angus - Butterworth, op., cit., p. 285—287.

³³ J. Currie, op. cit., p. 53.

³⁴ The Letters..., vol. I, p. 320.

³⁵ Op. cit., p. 380.

Iš tikrųjų Bernsas visų pirma ir buvo lyrinis poetas. Jo kūryba — tai poetinis savęs išsakymas, autoriaus subjektyvaus santykio su pasauliu išraiška. R. L. Stivensono manymu, dėl savo lyrinės prigimties Bernsas negalėjo tapti dramaturgu: „Išskyrus „Linksmuosius elgetas“, jis niekur neparodo nė prošvaistės draminės nuojautos“³⁶. Stivensono teiginys, gal būt, per daug kategoriškas (draminio vaizdavimo atvejų galima rasti ir daugiau Bernso kūryboje), tačiau iš esmės subjektyvus momentas labai svarbus jo kūryboje. Daugelis jo poetinių kūrinių gimė tiesiogiai iš jo asmeninių pergyvenimų ir patirties, ir savo eilėraščiuose poetas dažnai identifikuoja su savo herojais.

Tuo tarpu Sekpyras laikomas labai objektyviu rašytoju ne tik draminėje kūryboje, kur pati forma leidžia autoriui pasitraukti į šalį ir perteikti reiškinius ir žmonių santykius pačiam tiesiogiai nedalyvaujant, bet ir poezijoje. Dž. Mailz vadina Sekspyro sonetus eilėraščiais, parašytais trečiuoju asmeniu, kur vyrauja stebėjimas ir konstatavimas³⁷. Taigi net Sekspyro sonetuose subjektyvus pradą ne taip stipriai pasireiškia, kaip Bernso lyrikoje.

Taigi Bernso ir Sekspyro santykis su vaizduojamaisiais reiškiniais yra kitoks. Tačiau kai kuriais atžvilgiais abiejų autorių meninis pasaulio matymas yra daug kuo panašus. Jų sukurtoje vaizdinėje sistemoje organiškai persipina tragiški ir komiški, buitiniai ir romantiniai, realistiniai ir fantastiniai elementai.

Tragikomiškas pasaulio suvokimas, poetinės intonacijos kaitaliojimas būdingas beveik visai Sekspyro dramatinei kūrybai. Ne tik viename kūrinyje, bet kartais ir tame pačiame personaže jungiasi tragizmas ir komizmas, didingumas ir žemumas, švelnumas ir šiurkštumas, nevaržoma vaizduotė ir dalykiškas požiūris į gyvenimą (Hamletas, Otelas, Karalius Ly-ras, Makbetas ir kt.). Visa tai taip glaudžiai vienas su kitu susiję, kad neįmanoma išskaidyti į atskirus elementus ir pasakyti, kur baigiasi viena ir prasideda kita. Bernso kūryboje tokia įvairiabalė intonacija ypač būdinga kantatai „Linksmieji elgetos“ ir poemai „Temos o'Senteris“.

Kantata „Linksmieji elgetos“ jau patia valkatų tema yra susijusi su Sekspyro (Falstafas) ir, apskritai, Renesanso epochos literatūra. Ją priartina prie Sekspyro kūrybos dramatinis pasakojimo ir charakterių perteikimas, situacijų konfliktškumas. Tačiau „šekspyriškiasias“ Bernso kūrinys, kaip sutinka dauguma kritikų, yra poema „Temos o'Senteris“. Kartu pripažįstama, kad tam tikru atžvilgiu tai Bernso kūrybos viršūnė.

„Temo o'Senterio“ meninę įtaigą visų pirma nulemia meistriška poemos kompozicija ir vykusiai pasirinktas pasakotojas. Visi poemos elementai laipsniškai ruošia kraupią, o kartu ir groteskiškai juokingą kulmi-

³⁶ R. L. Stevenson, op. cit., p. 76.

³⁷ The poem. A. Critical Anthology, edited by J. Miles, Englewood Cliffs, N. J., 1959, p. 276.

naciją — vėlių, raganyų ir velnių orgiją, kurios rezultatas tas, kad Temo kumelė netenka uodegos.

Pradžioje pasakojimo tonas ramus. Vaizduojama eilinio turgadienio pa- baiga, kai visi skuba į smuklę nuplauti dienos rūpesčių. Pasakotojas čia dar susilieja su visais tais, kuriems alus pralinksmina sielą ir pakelia drąsą:

*While we sit bousing at the nappy,
An' getting fou and unco happy,
We thinkna on the lang Scots miles...*³⁸

Temas įvedamas antrosios strofos pradžioje. Dabar pasakotojas jau atsi- riboja nuo savo herojaus ir jį ištikusio nuotyčio ir tampa savotišku ko- mentatoriumi, prabylančiu tai moralizuojančiu (greičiau tai moralizavimo parodija), tai lengvai ironizuojančiu tonu. Pasakotojo užuominose Temui apie jo žmonos įspėjančius žodžius, apie tai, kad laimė greit nubyra it aguonos žiedas arba ištirpsta kaip sniegas upėje, jau slypi būsimosios ka- tastrofos niujautimas.

Glaustai ir sodriai Bernsas piešia triukšmingus, įsilinksminiusis gėro- vus, beužsimezgančią Temo romaną su smuklės šeimininke. Kontrastas tarp jaukios aplinkos smuklės viduje, linksnos ir nerūpestingos dalyvių nuo- taikos ir lauke šėlstančios audros, suteikia šiai scenai dramatinės įtampos. Audros vaizdas, kuris tolydžio pasikartoja, tampa ne tik įspūdingu fo- nu, kuriame vyksta veiksmas, bet ir tuo dramatiiniu akompanimentu, kuris dar labiau sustiprina kaskart aštrėjančią koliziją:

*The wind blew as'twad blawn its last;
The rattling show'rs rose on the blast;
The speedy gleams the darkness swallow'd;
Loud, deep, and lang, the thunder bellow'd;
That night, a child might understand,
The Deil had business on his hand.*

(96)

Sį gamtos stichijų siautėjimo paveikslą galima sulyginti su „Kara- liaus Lyro“ tragedijoje sukurtu gamtos vaizdu Lyro monologe:

*Blow, winds, and crack your cheeks! rage! blow!
You cataracts and hurricanes, spout
Till you have drench'd our steeples, drown'd the cocks!
You sulphurous and thought-executing fires,
Vaunt couriers of oak-cleaving thunderbolts,*

³⁸ The Poetical Works of Robert Burns, edited by A. Smith, New York, p. 95. Toliau cituojama iš to paties leidinio, skliausteliuose nurodomas puslapis.

*Singe my while head! And thou all-shaking thunder,
Strike flat the thick rotundity o' the world!
Crack nature's moulds, all germens spill at once,
That make ingrateful man!*³⁹

Gamta Bernso poemoje, kaip ir Sekspyro tragedijoje, dinamiška, kun- kuliuojanti jėga, kurios stichijų prasiveržimas vyksta paraleliai su aistrų ir vaizduotės išsiliejimu žmogaus sąmonėje. Tačiau skirtumas tas, kad Sekspyro tragedijoje audra sustiprina tragišką konfliktą ir herojaus padė- ties beviltiškumą, tuo tarpu Bernso poemoje gamtos jėgų sąmyšis pabrė- žia siaubingai komišką Temo situaciją. Ne be tam tikro humoro yra ir vel- nio figūra, įvesta paskutinėje cituotos ištraukos eilutėje.

Centrinė poemos vieta — raganyų, velnių ir šmėklų šokis, kurį Temas išvysta, jodamas pro Alovėjaus bažnyčią. Čia garsai, judesiai, įvairiausios figūros ir formos susijungia į vieną fantasmagorišką vaizdą. Epizodas, kur Bernsas vaizduoja, kaip atsidaro karstai ir iš jų keliai numirėliai — niekuo nenusikaltę kūdikiai ir didžiausi piktadariai, surakinti grandinėmis ir su virvėmis ant kaklo, — skamba niūriai ir siaubingai, primena Dantės pragarų vaizdus. Skarmalais apsikarsčiusių raganyų šokis nupiestas su Sekspyru būdinga dinamika ir vaizduotės išradingumu tragedijoje „Mak- betas“.

Visas šis siaubo ir baisybių pasaulis Bernso poemoje įgauna ne tiek tragišką, kiek komišką pobūdį, nes poetas niekada nepraranda realybės jausmo. Kartu su fantastinio, pomirtinio pasaulio reiškiniais — kasdieny- bės realijos: žiūrėdamas į besilinksminančias raganas, pasakotojas gal- voja, jog nepagailėtų už vieną mirksnį savo „vienintelių pliusinių keinių“, jeigu tai būtų jaunos merginos. Temo o'Senterio sąmonėje fantastinis pa- saulis taip pat tučtuojau susisieja su realybe. Sokančių raganyų būryje jis nusižiūri vieną jaunesnę, kuri jam primena žinomą parapijos smar- kuolę Neni.

Bernso poemoje raganyų ir velnių šokis — ne tiek mistinis ano pa- pasaulio vaizdas, kiek jo parodija. Skaitytojui darosi aišku, kad ši orgi- ja — Temo girtumo ir jo fantazijos vaisius, istorija, sugalvota pasiteisinti prieš žmoną, kaip jo kumelė neteko uodegos (iš tikrųjų ją nukirpo pokš- tininkai, dar Temui tebesėdint smuklėje). Komiška intonacija, kurią įgau- na fantastinio pasaulio traktavimas, šią poemą padaro artimą Sekspyro komedijai „Vasarvidžio nakties sapnas“, kur poetiškas elfų pasaulis, pa- vaizduotas lygia greta su prozaišku amatininkų pasauliu, taip pat įgyja humoristinį atspalvį. Abiejuose šiuose kūriniuose jaučiama folkloro poeti- kos įtaka ir liaudiškas požiūris į antgamtinius reiškinius. Bernso velnias, kuris diriguoja raganyų ir numirėlių šokiui, tai ne tiek bibliinių legendų

³⁹ The Complete Works of William Shakespeare, London and Glasgow, 1923, p. 1044. Toliau cituojama iš to paties leidinio, skliausteliuose nurodant puslapį.

tipas, kiek folkloro pasakojimų kípšas išdaigininkas. Jis labai panašus į linksmąjį pokštinišką Paką Sekspyro komedijoje.

Kalbant apie Bernso poemos „Temas o'Senteris“ „šekspyriškumą“, galima atskirai nepaminėti ir Temo charakterio. Šis „niekadėjas, tauškalius, plevėsa ir girtuoklis“, kaip jį vadina žmona, nepraleidžias nė vieno turgaus, neužsukęs į smuklę, gali būti statomas greta tokių komiškų Sekspyro personažų, kaip seras Tobis ir ypač Falstafas. Kaip ir Falstafas, jis gana laisvai žiūri į nusistovėjusias moralines normas, moka džiaugtis gyvenimu, yra sąmojingas ir lakios vaizduotės. Kaip Falstafui chereso vynas, taip Temui škotiskasis alus yra drąsos ir linksmybės šaltinis, gyvenimo malonumų įsikūnijimas (*Inspiring bold John Barleycorn!*). Temas, gal būt, net pralenkia Falstafą vaizduotės išradingumu, nes jo sukurta istorija apie velnių ir raganių orgiją savo vaizdų groteskiškumu ir antgamtiskumu įspūdingesnė už garsiąją Falstafa melagystę apie tai, kaip jį buvo užpuolę šimtas plėšikų.

Bernso poemai „Temas o'Senteris“ būdingą intonaciją ir vaizdų įvairumą reikia traktuoti ne kaip Sekspyro meninio metodo sekimą, o kaip originalų škotų poeto meninį pasaulio suvokimą, išugdytą jo įgimto talento ir požiūrio į gyvenimą, veikiant, žinoma, ir literatūrinėms tradicijoms. Bernsas ir Sekspyras — panašios mąstysenos poetai, kiekvienas turįs ir kažką nepakartojamai savito. Bernso poezijoje tą savitumą visų pirma rodo škotiskasis koloritas. „Teme o'Senteryje“ realizmas, fantazija, humoras ir simbolizmas yra meistriškai persipynę kūrinyje, kuris tipiškasis ne tik Bernsui, bet ir škoto galvosena⁴⁰.

II

Kalbėdami apie Bernso kūrybos „šekspyriškumą“, kritikai, kaip matėme, daugiausia remiasi poemomis „Temas o'Senteris“ ir „Linksmieji elgetos“. Mažai tekalbama apie ryšį tarp Bernso lyrynių dainų ir Sekspyro kūrybos. Tiesa, trumpai apie tai užsimena Karlailas ir XX a. kritikas Krofordas, kuris nurodo, kad savo „komiškomis dainomis Bernsas labiausiai priartėja prie Sekspyro kūrybos“⁴¹. Jo manymu, Bernso dainas „Dunkanas Grejus“ (*Duncan Gray*) ir „Temas Glenas“ (*Tam Glen*) visiškai galima lyginti su Sekspyro meilės komedijomis. Pirmosios situacija panaši į „Daug triukšmo dėl nieko“: du užsispyrę jaunuoliai pradžioje atstumia vienas kitą, o paskui susitaiko. Antroji savo švelniu humoru ir pagarba žmogui primena komedijas „Dvyliktoji naktis“ ir „Kaip jums patinka“⁴².

Tačiau tarp Bernso lyrynių dainų ir Sekspyro kūrybos yra ir kur kas gilesnis ryšys. Skotų liaudies dainų motyvais sukurtoji Bernso poezija

⁴⁰ Th. Crawford, op. cit., p. 222.

⁴¹ Op. cit., p. 303.

⁴² Op. cit., p. 304, 307.

pasizymi motyvų ir poetinės intonacijos įvairumu. Joje atsispindi Bernso moraliniai idealai ir politinės simpatijos, jo pasaulėjauta. Savo dainose poetas perteikė subtiliausią žmogaus jausmus, jo tragišką ir komišką egzistenciją, stengėsi atskleisti pačią žmogiskumo esmę. Kaip tik savo žmogiskumų ir motyvų universalumu jos artimos plačiam ir įvairiapusiškam žmogaus traktavimui Sekspyro dramose. Du momentai ypač suartina rašytojus: draugystės ir meilės traktavimas ir žmogaus vertės supratimas.

Bernsas sukūrė labai daug meilės dainų, apdainuojančių įvairius žmogiško jausmo niuansus, kartais nuspalvintus humoristiniu atspalviu, kartais elegiškais ir ilgesingais tonais. Daugelis jo meilės dainų turi savo adresatą, skirtos kuriai nors konkrečiai merginai (Meri, Džin, Enei ir kt.), kitose išreiškiamas apibendrintas meilės jausmas ir, apskritai, pabrėžiamas jo grožis, jėga, patvarumas. Kai kuriose dainose lyryniu herojumi yra mergina, kuri kreipiasi į savo mylimąjį. Daug kur lyrinės intonacijos yra perpintamos buitinėmis detalėmis, kaimo gyvenimo realijomis. Kaip humanistas, poetas meilę vertina labiau už bet kokių materialinius išskaičiavimus ir su nepasitenkinimu ir ironija kalba apie tuos, kurie meilę iškeičia į turtus ir padėtį. Artimos savo emocijomis Bernso meilės dainoms yra jo dainos apie draugystę, užgrūdintą laiko ir įvykių, apie senstantį amžių, bet neblėstantįs, tikrus žmogiškus ryšius. Geriausios Bernso dainos apie meilę ir draugystę yra „Mano gražioji Meri“ (*My Bonnie Mary*), „Raudona rožė“ (*A Red, Red Rose*), „Sušvilpk, ir aš ateisiu“ (*Whistle and I'll come*), „Brisdama per rugius“ (*Coming Through the Rye*), „Džonas Andersonas“ (*John Anderson, My Jo*), „Seniai praėjo tie laikai“ (*Aula Lang Syne*) ir kt.

Šios Bernso dainos labiausiai artimos pirmojo Sekspyro kūrybos laidotarpio komedijoms ir tragedijoms („Užsispyrėlės sutrandymas“, „Du veroniečiai“, „Dvyliktoji naktis“, „Kaip jums patinka“, „Romeo ir Džuljeta“) bei jo sonetams. Sekspyras šiuo metu dar tikėjo, jog tikrovės prieštaravimus ir tarp žmonių kylančius konfliktus galima išspręsti teigiamai, ir nemažas vaidmuo čia tenka meilei ir draugystei. Taigi Sekspyras, kaip ir Bernsas, ne tik poetizuoja šiuos jausmus kaip tokius, bet rodo juos ir kaip jėgą, kuri gali padėti ištaisyti gyvenimo negandas.

Be abejo, Bernsas nepavaizdavo savo dainose tokių sudėtingų konfliktų, kurie vyksta žmogaus viduje, taip pat ir tarp žmogaus ir jį supančio pasaulio, kaip Sekspyras savo brandžiausiose tragedijose. Tam, gal būt, nedavė galimybių ir pats lyrinės dainos žanras. Todėl vargu ar galima su tikti su Krofordu, kuris sako, kad „net „Hamletu“ universalumas yra ribotesnis, palyginti su Bernso dainų universalumu“⁴³. Tačiau Bernso dainos ir Sekspyro kūryba yra panašios savo poveikio jėga, nes gali apeliuoti į labai įvairią savo padėtimi, išsilavinimu ir net pažiūromis auditoriją.

⁴³ Op. cit., p. 336.

Bernso ir Sekspyro humanizmas pasireiškė tuo, kad jie ieškojo tikrosios žmogaus vertės ne išoriniuose atributuose (visuomeninė padėtis, užimamas postas), o jo vidinėse, moralinėse savybėse. Iš čia išplaukia ir imamas mintis, jog reiškinio esmės reikia ieškoti giliau, ne jo paviršiuje. Sekspyro dramose šis motyvas dažnai susijęs su drabužių įvaizdžiu. Antai „Užsispyrėlės sutramdyme“ Petručiujus, atjofęs į vestuves apiplyšusiais drabužiais, pareiškia, jog Katerina teka už jo, o ne už jo drabužių. Dar stipriau ir, be to, tragiška forma, drabužių, kaip neesminio dalyko, nuvertinimas pasireiškia „Karaliaus-Lyro“ tragedijoje. Netekęs sosto, praradęs protą, bet tapęs tikru žmogumi, Lyras plėšia nuo savęs drabužius, nes jie nieko apie žmogų nepasako. Tuo tarpu Makbetas, piktadarybėmis pasiekęs sostą, jaučiasi lyg netinkamai sau drabužiais apsvilkęs.

Bernsas savo dainoje „Garbingas skurdas“ (*For a'that and a'that*) taip pat kalba apie tikrąjį žmogiškumą, glūdinį moralinėse vertybėse, ir priešpastato jį titulams, aukštomis vietoms ir rangams. Charakteringa, kad ir Bernsas šį motyvą sieja su drabužių įvaizdžiu. Drabužis — ne pagrindinis žmogaus vertės rodiklis: po pilka miline dažniausiai slepiasi dora širdis, tuo tarpu šilkas dažnai pridengia kvailį. Būdamas XVIII a. rašytoju, Bernsas kontrastą tarp doro žmogaus ir niekšo sieja su socialiniais prieštaraivimais, tuo tarpu Sekspyras, kaip Renesanso epochos autorius, kalba bendresne moraline prasme.

Bernso lyrinio dainų ryšys su Sekspyro kūryba pasireiškia ne tik bendro pobūdžio problemomis, bet ir konkretesne forma. Jos tiesiogiai siejasi su Sekspyro dainomis, kurios sudaro svarbų jo dramatinės kūrybos elementą.

Lyrinė daina — populiarius XVI a. anglų poezijos žanras. Kaip ir liaudies kūryboje, ji buvo neatskiriama nuo melodijos. Jau pats šis faktas rodo, jog buvo kažkas bendra tarp Sekspyro ir Bernso gyvenamosios epochos ir jų literatūrinių reiškinių. „Nė vienu kitu metu savo istorijoje, ir, gal būt, niekieno balsu, išskyrus Bernso, „dainuojama melodija“ neskambėjo taip nuoširdžiai ir maloniai, kaip Elžbietos laikų poetų būrio“⁴⁴.

Renesanso epochoje daina buvo kultivuojama ir kaip savarankiškas poezijos žanras, ir kaip sudėtinė dalis kitų kūrinių (dramų, romanų). Sekspyro dramatinėje kūryboje („Dvyliktoji naktis“, „Daug triukšmo dėl nieko“, „Hamletas“, „Otelas“, „Audra“ ir kt.) dainos atlieka gana svarbią funkciją tiek kompoziciniu, tiek ir charakterių kūrimo atžvilgiu. Rašytojas daugiausia pritaikė ir perdirbo savo dramoms populiarias anglų liaudies dainas ir balades. „Dramaturgas buvo taip gerai susipažinęs su savo meto anglų baladėmis, kaip Bernsas su Skotijos dainomis“⁴⁵. Gal būt, kaip tik

⁴⁴ Ch. Gayley, *English Poetry. Its Principles and Progress*, New York—London, 1920, p. 38.

⁴⁵ Shakespeare's England. An Account of the Life and Manners of His Age, Oxford, 1916, p. 511.

dėl to jis taip natūraliai pritaikė jas savo dramoms, žinoma, atitinkamai jas transformuodamas. Dainas ir balades pagal tai, kaip Sekspyras jas pakeitė ir pritaikė, galima suskirstyti į dvi pagrindines grupes: dainos, kurios iš esmės priklauso Sekspyru, bet parašytos kokios nors senos liaudies dainos ar amžininko eilėraščio motyvais, ir dainos, kurias sudaro ištraukos, paimtos iš populiarių baladžių, o kartais dramoje pritaikoma ir ištisa daina. Panašiu principu ir Bernsas atkurdavo liaudies dainas: kartais atskiras detales, o kartais, remdamasis liaudies dainų poetika ir motyvais, sukurdamo visiškai originalią dainą.

Sekspyro, kaip ir Bernso, dainos paprastos ir betarpiškos, o kartu labai išraiškingos ir emocingos. Žmonių jausmai ir santykiai čia perteikiami labai natūraliai ir spontaniškai. Vienos jų labiau lyriškos ir elegiškos, kitos — humoristinės, trečios pasižymi dramatiškais pergyvenimais, ketvirtos būdingos buitinės situacijos. Kai kuriose jungiasi pakili patetika ir šiurkštoka realybė (Ofelijos, juokdario dainose). Liaudiška eiliavimo sistema ir poetiniai įvaizdžiai, — epitetai, simboliai, paralelizmai, — daugiausia susiję su gamtos reiškiniais, suteikia dainoms lyriškumo, pagilina jų prasmę. Dažnai įvedamas refrenas, kuris ne tik sudaro tam tikrą struktūrinį efektą, bet atliepia ir dainos nuotaikai bei reikšmei (pvz., Dezdemonos dainoje apie žilvį).

Kad Sekspyro dainos artimos Bernso dainoms, galime pamatyti, palyginę pirmojo „Bernužėlis ir mergelė“ (*It was a Lover and His Lass*) iš komedijos „Kaip jums patinka“ su antrojo „Brisdama per rugius“. Ir viena, ir kita — meilės dainos, pasižymincios jausmo grynumu ir tikrumu. Rugių laukas — mylimųjų susitikimo vieta — abiejose dainose yra vienas iš pagrindinių įvaizdžių, sudarančių nepakartojamą kaimo gyvenimo koloritą. Dainose išreikšta mintis ir apie slaptą pasimatymą. Sekspyro daina linksmesnė ir žaismingesnė, jos raštas išaustas iš tokių vaizdų, kaip pavasaris, paukščių čiulbėjimas, gėlės. Bernso dainoje praskamba ir tragiška gaida, nuėjautimas kažko negera: *Gin a body kiss a body — /Need a body cry* (281).

Idomu ir tai, kad kai kuriais atvejais galima atsekti tuos pačius arba panašius dainų prototipus, kuriais galėjo pasinaudoti ir vienas, ir kitas poetas. Savo komedijoje „Dvyliktoji naktis“ (II v., 3 sc.), kur vaizduojama, kaip linksminasi seras Tobis, Marija, ponas Endrus Egiučikas ir juokdarys, Sekspyras labai sumaniai į jų replikas įpina ne ištisas dainas, o jų nuotrupas, kurios gerai derinasi su išgėrusios kompanijos nuotaika. Tobis vienoje vietoje sako, jog «Malvolijus — kaliausė, o „Mes trys gudročiai“»⁴⁶ (*Malvolio's a Peg-a-Ramsay, and „Three merry men be we“*). *Peg-a-Ramsay* yra personažas iš populiarios dainos tuo pačiu pa-

⁴⁶ Sekspyras, Raštai, III t., Vilnius, 1962, p. 186. Vertė A. Miškinis.

vaadinimu. Daina buvo gan vulgari, Sekspyro laikais ji buvo dainuojama dviem melodijomis. Bernso laikais buvo žinoma keletas tos dainos variantų.⁴⁷ Jos pagrindu poetas sukūrė gana dviprasmišką dainelę „*Peg-a-Ramsey*“ apie apsucrią malūnininkę.

Posakis „Mes trys gudročiai“, arba tiksliau „Mes trys linksmuoliai“, toje pačioje Tobio replikoje paimtas iš populiarios dainos „Linksmieji vyrukai“, kurios vienas posmelis taip skamba:

*Three merrie men, and three merrie men,
And three merrie men be wee.
I in the wood, and thou on the ground,
And Jacke sleeps in the tree.⁴⁸*

Trys linksmuoliai, be abejo,—tai Tobis, Endrus ir juokdarys, kurie mėgsta išgerti ir pasilinksminti ir kurie nekrepia dėmesio į pasipūtėlio Malvolijaus pastabas. Mūsų laikų žiurovui, kuris nežino dainų teksto, minėtos nuotrupos beveik nebesukelia komiško įspūdžio, tačiau Sekspyro laikų auditorijai, kuri gerai žinojo tas dainas, posakiai iš jų įpinti į personažų replikas, gerokai sustiprindavo humoristinį efektą.

Daina „Linksmieji vyrukai“ tebebuvo populiari ir Bernso laikais, ir jos pagrindu poetas sukūrė vieną nuotaikingiausių ir linksmiausių savo užstatėlių dainų „O, Vilis padarė statinę alaus“ (*Oh, Willie Brew'd a Peck o'Maul*).

III

Sekspyro ir Bernso dainų panašumą daugiausia, be abejo, nulėmė jų folklorinis pagrindas. Tačiau jei Sekspyro dainos artimos Bernso lyriinei kūrybai, to negalėtume pasakyti apie jo sonetus. Palyginimui galime paimti Sekspyro 116 sonetą ir Bernso eilėrašį „Raudona rožė“.

*Let me not to the marriage of true minds
Admit impediments. Love is not love
Which alters when it alteration finds,
Or bends with a remover to remove:
O no; it is an ever fixed mark,
That looks on tempests, and is never shaken;
It is the star to every wandering bark,
Whose worth's unknown, although his height be taken.*

⁴⁷ The Poetry of Robert Burns, edited by W. E. Henley and Th. F. Henderson, vol. III, Edinburgh, 1901, p. 444—445. Žr. taip pat The Songs of Robert Burns, edited by J. C. Dick, 1903, p. 416—417.

⁴⁸ Cit. iš P. J. Seng, The Vocal Songs in the Plays of Shakespeare, A Critical History, Cambridge, 1967, p. 102.

*Love's not Time's fool, though rosy lips and cheeks
Within his bending sickle's compass come;
Love alters not with his brief hours and weeks
But bears it out even to the edge of doom.
If this be error, and upon me prov'd
I never writ, nor no man ever lov'd.*

(1263—1264)

A RED, RED ROSE

*O, my love's like a red, red rose,
That's newly sprung in June:
O, my love's like the melody
That's sweetly played in tune.*

*As fair art thou, my bonie lass,
So deep in love am I:
And I will love thee still, my dear,
Till a' the seas gang dry.*

*Till a'the seas gang dry, my dear,
And the rocks melt with the sun:
I will love thee still, my dear,
While the sands o' life shall run.*

*And fare thee weel, my only love,
And fare thee weel awhile!
And I will come again, my love,
Tho' it were ten thousand mile.
(225)*

Abu eilėraščiui išreiškia meilės jausmo pastovumą ir atsparumą laiko išbandymams. Tačiau Bernso apdainuojamas jausmas asmeniškėsio pobūdžio, išreiškia individualų poeto išgyvenimą (*My love's like a red, red rose*). Eilėraštis skirtas konkrečiam atvejui: kai lyrinis herojus laikinai išsiskiria su savo mylimąja. Tuo tarpu Sekspyro sonete meilė traktuojama atsietai nuo bet kokių asmeniškumų, kaip tam tikra abstrakti kategorija. Pastovumas susijęs ne su mylinčio asmens charakteriu ar jo jausmų pobūdžiu. Tai būdinga meilės ypatybė, tuo tarpu nepastovumas priklauso pačiai meilės prigimčiai (*Love is not love which alters when it alteration finds*).

Bernsas apdainuoja vyro ir moters meilę, tuo tarpu Sekspyro sonete meilė gali būti suvokiama ir platesne prasme: į jos sąvoką gali įeiti tėvų

ir vaikų meilė, tėvynės meilė, meilė žmogui apskritai, taip pat ir draugystė, meilė gamtai ir kt. Todėl ji tampa aukščiausia moraline kategorija, kurios vertę sunku suvokti ir kuri yra kelrodė žvaigždė blaškomiems nepastovumo audrų (*It is the star to every wandering bark, Whose worth's unknown, although his light be taken.*).

Savaime suprantama, kad ir Sekspyro sonetuose yra labiau asmeniško, individualaus pobūdžio eilėraščių. Tokiais atvejais meilė jau nebėra pastovumo kriterijus. Tačiau net ir tuomet, kai poetas kalba apie savo individualių pergyvenimų (13, 18, 26, 36, 39, 42, 102, 130, 142 ir kiti sonetai), jis greit pereina nuo konkretnių motyvų prie bendresnių, nuo meilės — prie kitų žmogaus būties problemų. Stebėdamas save ir savo apdaičiuojamą objektą, poetas neišvengiamai turi pripažinti ne tik laiką, kaip gyvenimą keičiančios jėgos, veiklą, bet taip pat ir pastovių vertybių egzistavimą (55 s.). Tuo būdu dviejų žmonių santykių plotmėje atsiskleidžia bendresnio pobūdžio vertybės, prieštaravimai, kuriais paremtas pasaulis: pastovumas ir keitimasis, protas ir geismas, veiksmas ir meditacija, tiesa ir apgaulė ir kt. Sekspyra domina ne tiek mylinčio asmens charakteristika, kiek žmogaus plačiąja prasme — poeto, draugo, filosofo, visuomenės nario, žinoma, ir mylinčiojo.

Stai kodėl autobiografinė interpretacija, nors tuo metu ji buvo ir plačiai paplitusi, mažą tegali padėti išaiškinti Sekspyro sonetų esmę.

Tuo tarpu Bernso meilės eilėraščiai visų pirma yra įsimylėjusiojo gyvenimų išraiška. Jie labiau autobiografinio pobūdžio, dažnai susiję su konkrečiais poeto gyvenimo įvykiais. Todėl asmeninis ir biografinis interpretavimas dažnai gali padėti geriau atskleisti jų prasmę. Bet negalima teigti, kad Bernso meilės eilėraščiai neturi ir platesnės žmogiškos reikšmės. Tik ji, gal būt, suvokta liaudiškesniu požiūriu, tuo tarpu Sekspyro poezijoje jaučiamas daugiau filosofinis-humanistinis žmogaus esmės įprasminimas ir pasaulio suvokimas.

Ir Sekspyrai, ir Bernsui pagrindinis meilės patvarumo įrodymas yra jos atsparumas laiko tėkmei. Sekspyras laiko sąvoką įveda personifikacijos pavidalu, panašiai, kaip ir kituose savo sonetuose. Laikas — piovėjas, kuris savo piauťuvu naikina visa, kas pakliūva į jo orbitą. Tačiau ne jo galioje paveikti ar pakeisti meilę, nes ji nepavaldi laikui. Įvesdamas juokdarį paveikslą (*Love's not Time's fool*), paimtą iš dramaturgijos steros, poetas labiau pabrėžia meilės nepriklausomumą nuo aukštesnių autoritetų.

Bernsas išreiškia meilės patvarumą gamtos įvaizdžiais. Tokie reiškiniai, kurie niekad negali įvykti gamtoje (išdžiūti jūros, iširti uolos), tarytum pratesia meilės trukmę ligi begalybės. Meilė gali pasibaigti nebent tik su mylinčiojo asmens gyvenimo baigtimi (*White the sands of life shall run.*). Įdomu, kad ir Sekspyras meilės trukmę sieja su mirtimi (*the edge of doom*).

Sekspyro sonetuose gamtos vaizdai taip pat dažnai išreiškia įvairias žmogaus egzistencijos, jo pergyvenimų formas. Tačiau Bernso poezijoje gamta ir žmogus egzistuoja dažniausiai vienas šalia kito. Tarp gamtos reiškinių ir žmogaus gyvenimo galima išvesti įvairias paraleles, gamta sudaro tam tikrą atmosferą ir foną lyriniams pergyvenimams, suteikia vienos ar kitokį atspalvį emocijoms. Kartais lyrinis herojus tiesiogiai kreipiasi į gamtą, žavisi jos grožiu („Kalnuos mano siela“). Santykis tarp žmogaus ir gamtos paprastai išreiškiamas palyginimais ir paralelizmais („Graži mergelė buvo“, „Miežių laukas“, „Žaliuoja žali maldai“, „Kaip lelija manoji meilė“ ir kt.). Tuo tarpu Sekspyro sonetuose, kaip ir jo dramaturgijoje, žmogus ir gamta sudaro neatskiriamą visumą, yra tarsi to paties organizmo elementai. Metaforiškas gamtos ir žmogaus ryšio suvokimas padaro soneto audinį labai komplikuoatą, daugiareikšmį, beveik neišskaidomą į atskirus komponentus. Būdingas pavyzdys gali būti 73 soneto pradžia, kur rudens — senatvės metaforoje susipina ir susikryžuoja siauresnės apimtios įvaizdžiai, perteikdami ne tik senatvės žmogaus tragizmą, bet ir gyvenimo dvilypumą (jaunystė — senatvė). Tik tais atvejais žmogus atsistoja tarsi šalia gamtos: *Shall I compare thee to a summer's day?* (18 s.).

Sekspyro eilėrašties dramatiškesnis antitezės dėka, kuri yra jo vaizdinės struktūros pagrindas. Mintis rutuliojama priešpriešų forma ir atskleidžia konfliktą tarp pastovumo ir keitimosi, kaip nesuderinamų, bet gyvenimo procesui būtinai reikalingų jėgų. Būdinga ir tai, kad Sekspyras dažnai eilutę pradeda neiginiu (*Love is not love... Love's not Time's fool...*). Soneto vaizdų konstrukcija ir jų tarpusavio derinimas gana sudėtingas.

Bernso eilėrašties ramesnis ir mažiau konfliktiškas. Jame vyrauja teigimas ir harmonija, mintis daugiausia rutuliojama palyginimų pagrindu. Todėl jis ne tiek atskleidžia prieštaravimą tarp meilės ir jai priešingų reiškinių, o tiesiog įtvirtina jos grožį ir gilumą. Poetas daugiausia operuoja folkloro poetiniais įvaizdžiais (rozė — meilės ir mylimosios, uola — patvarumo, jūra — gilumo simbolis), kurie savo paprastumu ir prasmingumu gerai atitinka natūralios žmogiškos emocijos pobūdį, sustiprina lyriškumą.

Skirtingą abiejų eilėraščių įspūdį, be abejo, parąškina ir tai, kad jie parašyti kitokia žanine forma ir eilėdara. Griežta soneto strofinė struktūra ir nustatytas eilučių skaičius (angliškas sonetas susideda iš trijų keturių strofų ir dveilių) iš dalies sąlygoja griežtą ir glaudų minties vystymo būdą. Tuo tarpu Bernso eilėrašties parašytas daug laisvesnės anglių liaudies baladės eiliavimo forma.

Be abejo, sugretinę tik po vieną abiejų poetų eilėraščių, dar negalime duoti platesnių apibendrinimų apie Sekspyro ir Bernso poetinės kūrybos principus, tačiau kai kurias išvadas galime padaryti.

Секспыруи будingesnis dramatiškas ir labiau atitrauktas meninis mastymas. Jis remiasi ne tiek individualiu pergyvenimu, kiek, apskritai, žmogaus įgyta patirtimi. Atskirą reiškinį jis stengiasi perteikti platesnių santykių kontekste. Tai apibendrinanti poezija, skatinanti visų pirma minties veiklą.

Bernso poetinis mastymas — lyrinio pobūdžio, motyvas daugiausia perteikiamas kaip subjektyvus lyrinio herojaus išgyvenimas, be platesnio konteksto ir santykių su kitais reiškiniais. Bernso poezijoje vyrauja emocinis pradai, ji apeliuoja visų pirma į jausmus.

Kitokį poetinį pasaulio suvokimą sąlygojo, be abejo, ne tik skirtinga rašytojų prigimtis, talento pobūdis ir jėga, bet ir epochos, kurios juos išugdė. Polinkis į prieštarų pradų gretinimą, apibendrinimą ir universalumą, būdingas Sekspyro kūrybai, susijęs su Renesanso, kaip pereinančios epochos, specifika. Tuo tarpu švietimo amžiuje, kurio idėjų ir literatūrinių tradicijų buvo išugdytas Bernsas, susiformavo konkretesnės ir vientisės socialinės bei etinės kategorijos. Aiškumo ir paprastumo siekimas buvo vienas iš to meto literatūros reikalavimų. Nereikia užmiršti ir to, kad Bernsas labiau nei Sekspyras buvo veikiamas liaudies poezijos tradicijų.

Bet Sekspyro ir Bernso kūryboje, kaip matėme, yra ir bendrų bruožų: sugebėjimas rasti poeziją ir pakilioje romantikoje, ir kasdienybėje, skirtingų intonacijų ir vaizdų derinimas, tikrojo žmogiškumo supratimas.

1972, sausis

БЕРНС И ШЕКСПИР

Елена КУОСАЙТЕ

Резюме

О близости поэзии Бернса и Шекспира писали многие исследователи, но в основном это были только замечания общего характера. Более подробно вопросы о сходстве и различии их творчества в литературоведческой литературе не освещались.

Подход Бернса и Шекспира к изображаемому явлениям различен. Бернс — сугубо лирический поэт и в его творчестве отражаются прежде всего личные чувства и субъективное отношение к миру. Шекспир — драматург очень объективен, в его творчестве доминирует наблюдение и констатирование и даже в лирической поэзии Шекспира меньше самовыражения, чем у Бернса. Он больше оперирует общими понятиями и опытом многих людей, в то время как Бернс опирается прежде всего на индивидуальное переживание.

И все же в творческом методе Бернса и Шекспира много общего. Трагикомическое видение мира, соединение смешного и ужасного, реа-

листического и фантастического — характерно для образной системы их творчества, близки также их взгляды на моральные ценности и концепция человека. Для Бернса, как и Шекспира, достоинство человека определяется не внешней красотой и социальным положением, а его моральными качествами.

Творчество Бернса и Шекспира отличается также и их интерес к народным песням. Фольклорные традиции шире отражены в творчестве Бернса, а народные песни, баллады или их отрывки часто встречаются и в драматургии Шекспира.

BURNS AND SHAKESPEARE

Elena KUOSAITE

Summary

Many critics of the nineteenth and the twentieth centuries had pointed out the link between Burns and Shakespeare. But still the question has not received a more extensive elucidation.

Burns' and Shakespeare's approaches towards the phenomena they deal with in their writings are different. Burns was a lyrical poet in the first place and his creation reflects the poet's subjective attitude to the world, his personal feelings. Shakespeare was a dramatist and a very objective writer, observation and statement dominates in his creation. Even in his lyrical poetry there is less of self-expression than in Burns' songs.

But on the other hand, there are many common features in Burns' and Shakespeare's artistic method. The tragi-comic vision of the world, the blend of the ridiculous and the terrible, the realistic and the romantic are important elements of their creation. In this respect the most "Shakespearean" of Burns' works are his poems "Tam o'Shanter" and "The Jolly Beggars".

Both writers are similar to each other because of their concept of man and their view on moral values. Burns as well as Shakespeare looks for real values not in man's external features (his appearance, social position etc.) but in his moral qualities. This idea is often linked with the image of clothes in the works of both writers.

One finds a link between Burns and Shakespeare also in their interest and employment of folk song tradition. There is, of course, a wider response to folk tradition in Burns' poetry, but songs and ballads or their snatches are various in their functions and poetical forms in Shakespeare's plays, too.